

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ГРОМАДЯН В
ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 10-282 Мз групи
Спеціальності 081 «Право»
Освітньо-професійної програми «Право»
Степаненко Вікторія В'ячеславівна

Керівник: к.ю.н., доцент **Гавловська А.О.**

Рецензент:

професорка кафедри спеціальних та
професійних дисциплін Херсонського
факультету Одеського державного
університету внутрішніх справ
к.ю.н., доцента **Новікова М.М.**

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Європейсько-правові стандарти в галузі прав людини та українське національне законодавство.....	3
1.1. Принцип універсальності прав людини	6
1.2. Імплементатії норм міжнародних договорів в сфері регулювання прав людини до законодавства України.....	17
РОЗДІЛ 2. Співвідношення законодавства ЄС із українською правовою системою в сфері права громадян.....	25
2.1. Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. та українське законодавство.....	25
2.2. Рішень Європейського Суду з прав людини в практиці судів загальної юрисдикції України.....	32
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна та інші демократичні держави світу визначають основним пріоритетом свого функціонування гарантію та захист прав людини. Євроінтеграційні процеси, які проходить Україна, зумовлюють необхідність імплементації норм законодавства ЄС до системи законів української держави. Особливу роль в сфері прав громадян відіграють установчі договори ЄС, делегування повноважень міжнародних органів, створення інтеграційних правозахисних інститутів, проведення періодичних моніторингових перевірок стану реалізації прав особи з боку міжнародних організацій, що в свою чергу сприяє вдосконаленню механізму реалізації та захисту прав громадянина в Україні.

Теоретичну основу дослідження склали праці таких науковців, як: Д.Бандаса, М.В. Буроменського, А.С. Горшкової, Л.Г.Гусейнова, С.Добрянського, В.І.Євінтова, Л.Заблоцької, І.М. Луцького, М.С. Магдія, С.Ю.Марочкіна, В.І. Муравйова, І.М. Панкевича, П.М. Рабіновича, С.В. Резніченко, М.О.Саракуци, В.Я.Суворової, А.Л. Федорова, С.В.Черниченко, Л.Н. Шестакова та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана згідно з розробленим кафедрою національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права ХДУ планом проведення актуальних наукових досліджень та у відповідності до ініціативної теми кафедри («Теорія та практика реформування галузевого законодавства України», № 0118U006817).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження виступає комплексний аналіз ролі Європейського права громадян в законодавстві України.

Мета кваліфікаційної роботи визначає наступні **завдання**:

- 1) проаналізувати європейсько-правові стандарти в галузі прав людини та систему українського національного законодавства;
- 2) розкрити принцип універсальності реалізації прав людини та їх захисту;
- 3) дослідити механізм імплементації норм міжнародних договорів про права людини до законодавства України;
- 4) охарактеризувати співвідношення законодавства ЄС із українською правовою системою в сфері права громадян;
- 5) розкрити вплив Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. на українське законодавство;
- 6) визначити роль та значення рішення Європейського Суду з прав людини в практиці судів загальної юрисдикції України.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини в сфері впливу європейського законодавства, що регулює права громадянина на систему права України.

Предметом дослідження є роль Європейського права громадян в законодавстві України.

Методи дослідження. При здійсненні дослідження нами було використано такі методи наукового дослідження, як: порівняльно-правовий метод, структурний метод, логічний метод, формально-юридичний метод, метод системного аналізу та інші.

Практичне значення кваліфікаційної роботи. Результати дослідження можуть бути використанні у подальших наукових дослідженнях з визначеного предмету та об'єкту кваліфікаційної роботи, а також при викладанні таких освітніх компонентів, як «Конституційне

право», «Міжнародне публічне право», «Міжнародне приватне право», «Міжнародно-правовий захист прав людини», «Право ЄС».

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представлені на II-му дискусійному форумі «Сучасні проблеми державотворення та право» організованому ГО "ЧОРНОМОРСЬКА БІЗНЕС ЛІГА" (29 листопада 2021 р., м. Херсон).

Структура кваліфікаційної роботи сформована у відповідності до мети та завдань дослідження та складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЄВРОПЕЙСЬКО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

1.1. Принцип універсальності прав людини

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основних свобод Україна набула ряд відповідних зобов'язань обумовлених двома групами чинників:

- 1) такі зобов'язання мають договірну природу, на них поширюється принцип добросовісного виконання державою своїх зобов'язань;
- 2) загальновизнані принципи міжнародного права та міжнародних договорів формують систему національного законодавства в сфері захисту прав людини [1, с. 78].

В пункті X Декларації принципів, якими держави-учасниці керуються у взаємних відносинах, уточнено, що «при реалізації своїх суверенних прав, включаючи право на встановлення своїх законів і адміністративних правил, вони будуть діяти відповідно до своїх юридичних зобов'язань згідно з міжнародним правом» [1, с. 78].

Юридичний зміст основних принципів міжнародного права закріплює обов'язок кожної держави виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання, а засоби реалізації цих зобов'язань визначаються національним правом, якщо інше не впливає з міжнародно-правової норми.

У статті 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року закріплено зміст принципу добросовісного виконання своїх міжнародних зобов'язань. Відповідно до цієї норми «державою-учасницею не може посилатися на положення свого

внутрішнього права для виправдання невиконання нею міжнародного договору» [2, с. 352].

Тлумачення та правозастосовча практика Європейського суду з прав людини в сфері реалізації Конвенції формує сучасну європейську доктрину прав людини. Вже в одному із своїх перших рішень Європейська Комісія з прав людини зазначала, що “зобов’язання згідно з Конвенцією фактично мають об’єктивну природу, оскільки їх метою є не взаємна уступка державами-учасниками своїх прав та обов’язків з метою забезпечення певних загальних інтересів, а створення нового публічного порядку” [3], внаслідок чого виникають не стільки суб’єктивні та взаємні права для держав, скільки обов’язок захищати основні права людей від їх порушення державами-учасниками. Дещо пізніше Європейський Суд з прав людини вніс уточнення до даної тези, зазначивши, що “на відміну від класичних міжнародних угод Конвенція містить, окрім звичайних білатеральних (двосторонніх) зобов’язань, також і універсальні об’єктивні зобов’язання” [4].

Наявність цих особливостей дає підстави стверджувати, що Конвенція з формально-юридичних позицій побудована як звичайна багатостороння угода, яка не тільки створює права та обов’язки для її учасників, але передбачає, що «виконання договірних (конвенційних) обов’язків держав не може бути “розщеплене” на ряди білатеральних зобов’язань. Воно є цілісним та базується на системі колективних гарантій. Суть цих гарантій полягає не стільки в тому, що порушення договірних зобов’язань викликає реакцію всіх держав-учасників, скільки в тому, що реакція на це порушення базується на спільній волі і спільних цінностях» (Л.Г.Гусейнов) [5, с. 14].

Аналіз цих особливостей конвенційних зобов’язань дозволив окремим авторам у своїх працях зробити висновок, “що у випадку з європейським правозахисним механізмом ми маємо справу з аналогом публічно-правової інфраструктури. Конвенційні органи, завдяки дієвим

засобам контролю та застосуванню динамічного тлумачення, є дійсними “господарями” свого договору в тій мірі, яка є невідомою в історії міжнародного права, що наближає їх діяльність до діяльності конституційного суду” [6].

Система колективних гарантій виступає одним із гарантій опосередкованого підтвердження того, що зобов’язання відповідно до конвенцій можуть визначатись як зобов’язання "щодо всіх". Цей тип міжнародно-правових зобов’язань в сучасних дослідженнях найчастіше пов’язується саме з зобов’язаннями в сфері захисту прав людини, хоча їх застосування даним фактом не обмежується. Традиційно виділяються два атрибути "щодо всіх" зобов’язань:

- 1) універсальність – це належність до всіх держав в межах відповідного політико-правового поля;
- 2) солідарність – це наявність юридичної зацікавленості держав-учасниць "locus standi" в захисті даних зобов’язань [7];
- 3) неможливість розщеплення відповідних зобов’язань на двосторонні правовідносини – ці зобов’язання можуть виконуватись або порушуватись у відношення до всього співтовариства в цілому і до окремої країни-учасниці.

В сучасній теорії та практиці прав людини набуває поширення наступний підхід – права людини є прямим вираженням гідності людської особи. Обов’язок держав забезпечувати їх виконання є наслідком визнання цієї гідності в тому вигляді як це проголошено в базових міжнародно-правових документах з прав людини - Загальній Декларації прав людини, Статуті ООН.

Наукова доктрина дає численні аргументи щодо неможливості побудови будь-яких ієрархій прав людини, адже визнання поділу прав на основоположні та інші не відповідає ціннісним орієнтаціям сучасних міжнародно-правових норм та практики.

В даному випадку є необхідність звернутись до філософських та аксіологічних засад, що визначають сутність окресленого вище підходу. В сучасному світі знаходимо все більше доказів того, що «філософія прав людини – це та концепція, яка об'єднує людей набагато міцніше ніж будь-який інший світогляд, що існував раніше».

Сучасна філософія та юриспруденція в сфері регулювання прав людини виділяє взаємообумовлюючі парадигми:

- 1) релятивізм («суб'єктивно-ідеалістичне вчення, яке на підставі відносності людських знань заперечує можливість об'єктивного пізнання світу» [52]);
- 2) універсалізм («різнобічність, багатоплановість у знаннях, навиках» [52]);
- 3) плюралізм (спосіб поєднання універсального змісту прав людини з визнанням унікальності соціокультурного середовища, визначення прав людини, їх тлумачення та реалізація).

Спосіб інтерпретації сутності феномену прав людини визначає механізм вирішення фундаментальних проблем теорії та практики прав людини. Зокрема, сформовано наступні тенденції розуміння прав людини:

- права людини носять універсальний характер ґрунтуючись на «єдності природи людини»;
- відносність та релятивізм умов реального існування людини у різноманітних соціокультурних середовищах.

Універсальність прав людини сформовано в межах теорії «природного права», оскільки визначальним фактором суспільного життя виступає людина як представник людського роду та найвища соціальна цінність [8, с. 351].

Гармонізація національного законодавства з міжнародним законодавством в сфері регулювання прав людини можлива лише на основі дотримання державами міжнародних стандартів прав людини

У науковій думці існують різні підходи до розуміння міжнародних стандартів прав людини:

- «міжнародні стандарти в галузі прав людини – це міжнародно-правові, тобто такі, що випливають з норм міжнародного права, обов'язки держав» [10];
- «міжнародні стандарти - тільки бездушні форми, а змісту й духовності вони набувають у державному відокремленому суспільстві» [11, с. 46];
- існує відмінність форми та змісту у міжнародно-правових стандартах прав людини, які містяться у “стають міжнародними стандартами тому, що вони дають обов'язкові зразки для формування національного законодавства, тобто вони мають позитивно-правове вираження” [12, с. 38] та в певних універсальних цінностях “формування міжнародних стандартів за своєю суттю є уточненням та вербальним закріпленням наднаціональної парадигми суспільних відносин” [12, с. 38].

Важливою соціальною функцією міжнародних стандартів в галузі прав людини є те, що вони встановлюють «мінімальний рівень» визначення та захисту прав людини, тобто той рівень усвідомлення та вербалізації прав людини, в якому знаходить вираження консенсус різних учасників світових політико-правових процесів. Сучасна доктрина прав людини виходить з універсальності прав людини як ціннісної основи міжнародно-правових стандартів.

В загальнотеоретичному аспекті поняття «принцип» відображає сутність явища як діалектичної єдності протилежностей та відмінностей. Тому принцип універсальності не зможе зводитись до спільності, він має

нести позитивне вирішення проблеми тих відмінностей, через які він реалізується. Отже, вести мову про загальнолюдське вираження в міжнародно-правових стандартах прав та свобод людини можна лише з урахуванням тих конкретних форм, які вони отримують в національному законодавстві.

Слід звернути увагу ще на один принциповий аспект проблеми міжнародних стандартів – про міжнародний стандарт в сфері захисту прав людини можна говорити лише в тих випадках, коли їх джерелом є міжнародно-правовий акт загальносвітового масштабу, а по відношенню до регіональних документів це неможливо.

Визнання "універсальності людської природи та людської гідності як найвищої соціальної цінності" робить відповідні регіональні стандарти схожими з міжнародними стандартами. Так, певні положення Загальної Декларації прав людини знайшли своє відображення в Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року.

В рамках регіональних стандартів, на нашу думку, актуальним є дослідження поняття європейських стандартів прав людини. Використовуючи поняття міжнародного стандарту, можна дати визначення і європейським стандартам прав людини – це визнання європейським співтовариством та закріпленні в його документах юридичні норми, які включають всі природні та невід’ємні права людини, а також механізми їх гарантій, захисту та забезпечення на практиці.

Європейські стандарти базуються на документах європейських організацій, в першу чергу, на конвенціях Ради Європи, головну роль серед яких грає Конвенція з прав людини 1950 року.

Таким чином, термін “європейські стандарти прав людини” включає до свого складу поняття “стандарти Ради Європи”, які в свою

чергу включають “стандарти Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод”.

Слід зауважити, що стандарти Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод – це ті мінімальні стандарти, які повинні стати основою діяльності держав-учасниць в сфері дотримання прав людини [13, с. 16]. Тому держави-члени РЄ повинні впроваджувати стандарти Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод до національного законодавства та правозастосовчої практики, при цьому вони зберігають свою автономність у виборі засобів застосування даних стандартів. Зокрема, включення стандартів прав людини в правові до системи національного законодавства держав здійснюється шляхом їх закріплення у Конституції, законах та підписання і ратифікації відповідних міжнародних угод.

Зокрема, практика європейських країн свідчить, що норми Конвенції з прав людини 1950р. найбільш ефективно застосовуються тоді, коли вони безпосередньо включені до внутрішньодержавного права. А тому, дане положення знайшло свої відображення у відповідних рішеннях Європейського суду з прав людини.

В міжнародно-правових актах поняття “міжнародні стандарти прав людини” використовується досить часто як засіб політико-правової фіксації універсальної природи прав людини.

Наприклад, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 від (1986 р.) “Становлення міжнародних стандартів в сфері прав людини” визначає факт існування “розгалуженої системи міжнародних стандартів в галузі прав людини, які встановлені ООН та її спеціальними органами”. Основу цих стандартів складають положення:

- Загальної декларації прав людини;
- Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права;
- Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Резолюція визначає “керівні принципи розробки міжнародних документів в галузі прав людини”, які виступають у якості загальних принципів, що обумовлюють зміст та шляхи формування міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Серед цих принципів виділимо наступні:

1. Відповідність існуючому комплексу міжнародно-правових норм в галузі прав людини. Ця теза відповідає не тільки формальній (текстуальній) відповідність, скільки свідчить про узгодження ціннісних засад та принципів відповідних міжнародно-правових актів.

Порівняльний аналіз загальних та регіональних міжнародно-правових актів (Європейської конвенції з прав людини, Хартії основних прав людини ЄС, Африканської хартії прав людини тощо) дає численні приклади “запозичень” тих чи інших правових дефініцій. Але ця “уніфікація” має більш суттєві виміри, коли вона торкається їх ціннісних засад тобто тлумачення деяких фундаментальних проблем (сутність людської гідності, обсяг суб’єктивних прав та можливості їх обмеження тощо) [14. с. 73].

2. Визнання фундаментальності людської гідності та пріоритетності людини по відношенню до будь-яких соціальних інститутів (перш за все держави). Слід зазначити, що цей принцип все частіше стає предметом дискусій, що виходять за межі суто теоретичних, фіксуючі досить суттєві соціокультурні відмінності в сучасному світі. В дослідженнях західних авторів вказується, що “саме людська гідність є універсальною системоутворюючою цінністю в культурній концепції прав людини” [15]. Але на Сході ця теза сприймається критично. Концепцію “людської гідності” та “автономності людини” визнають похідною від західної культури та неприйнятною для інших культурних традицій, де універсальною цінністю має бути “орієнтація на матеріальний та духовний добробут”

за умов визнання вторинності індивіда по відношенню до соціальних спільнот.

3. Забезпечення чіткості та однозначності визначень основних прав та способів і меж їх обмеження, як умови їх доступності для людей.

4. Наявність інституційних основ та процедур реалізації. Враховуючи особливу значимість цього принципу він заслуговує спеціального розгляду. В даному випадку мова йде про наявні моделі вирішення питання про способи взаємодії міжнародних стандартів та національного законодавства, предметом регулювання якої в т.ч. є права людини.

Відповідно до принципу суверенної рівності держав (п. 1 ст. 2 Статуту ООН) кожна держава може вільно обирати і розвивати свою політичну та правову систему. Таким чином, сама держава має право визначати порядок взаємодії власного права з правом міжнародним. Разом з тим, Статут ООН передбачає, що кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання та підтримувати міжнародний мир та безпеку [16].

Ще більш чітко ці аспекти принципу суверенної рівності держав сформульовані у положеннях Заключного Акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі. У пункті 1 Декларації принципів, якими держави повинні керуватися у взаємовідносинах підкреслюється, що держави поважають не лише право одне одного вільно обирати і розвивати свої політичні системи, а й “право встановлювати свої закони і адміністративні правила” [17]. У той же час, в рамках міжнародного права вони мають рівні права і обов'язки.

У договорах про права людини закріплено значну кількість норм про взаємодію міжнародного і національного права. Зокрема в статті першій Конвенції про захист прав людини та основних свобод держави-учасниці зобов'язалися забезпечити кожному, хто знаходиться під їх

юрисдикцією, права і свободи, які встановлені у Розділі 1 цього договору. Тим самим, констатується вплив міжнародного права на національне, але не підміна національного права міжнародним.

В переважній більшості статей даної Конвенції (за виключенням ст. 2, 3, ч.1 ст. 4) закріплено норми про вплив національного права на міжнародно-правові зобов'язання держави за Конвенцією. Конвенція залишає на розсуд держави обирати способи визначення, яким чином національне законодавство буде гарантувати проголошені права та свободи.

Схема такої взаємодії міжнародного і національного права досить чітко просліджується. Так, в статті 8 Конвенції, право на повагу до особистого і сімейного життя, має реалізовуватись у відповідності з національним законодавством, яке встановлює процедури та межі втручання: "Держава не може втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей" (ч.2 ст.8) [18].

Або, наприклад, в статті 10 Конвенції закріплено право кожного на свободу виявлення поглядів. Але це право може бути реалізоване лише за умов відповідних законодавчих гарантій, в тому числі з урахуванням законних обмежень, які повинні міститися у національному законодавстві: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або покарання, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я і моралі, репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню

інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [18].

Отже, між національним і міжнародним правом у сфері захисту прав людини відбувається ефективна взаємодія, а не лише паралельне існування цих двох систем, чи примат однієї з них.

В сучасних міжнародних відносинах склалися об'єктивні передумови для того, щоб визнати, що мир і міжнародний правопорядок можуть бути забезпеченими лише в умовах панування в державах демократичної форми правління, заснованої на повазі прав людини та на верховенстві права [19].

Правова система держав повинна забезпечувати виконання міжнародних зобов'язань, а демократія і законність в міжнародному житті неможлива без демократії і законності усередині держав, які беруть участь в такому житті. Ці об'єктивні передумови одержали нормативне закріплення у тенденції до все більш повного відображення у національному праві міжнародно-правових приписів і у визнанні в доктрині посилення взаємного впливу цих двох різних правових систем [20, с. 221].

Визнання в Україні доктрини взаємодії міжнародного і національного права, а не примату міжнародного права, підтверджується аналізом норми статті 9 Конституції України. Аналіз частини 1 цієї статті свідчить, що норми міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, стають джерелом національного права.

Концептуальний зміст формули, яку застосовано у частині першій статті 9 Конституції України, виходить із характеристик, властивих демократичній правовій державі, яка повинна з належною повагою ставитися до своїх міжнародних зобов'язань. Але у той же час, норми міжнародного права входять у національну правову систему в порядку, встановленому даною державою. Тому помилковим буде

висновок про “автоматичність”, “безперечність” пріоритету міжнародних зобов’язань над національним законодавством [21, с. 101].

1.2. Імплементатії норм міжнародних договорів в сфері регулювання прав людини до законодавства України

Україна є стороною переважної більшості універсальних міжнародних договорів про права людини. Частину з них було укладено під час існування УРСР. Зокрема:

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Конвенція про права дитини;
- Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок;
- Конвенції Міжнародної Організації Праці тощо.

Після набуття незалежності Україна приєдналася до деяких регіональних договорів про права людини, серед яких важливе місце займають конвенції, укладені в рамках Ради Європи (наприклад, Конвенція 1950 р.).

Усі ці міжнародні договори, загальна кількість яких сягає декількох десятків, містять розгалужену систему міжнародно-правових норм про права людини. З огляду на частину 1 статті 9 Конституції України може скластися враження, що не існує жодної проблеми для застосування усіх цих міжнародно-правових норм в якості частини українського законодавства. Але детальний аналіз норм Конституції та законів України свідчить, що в процесі імплементатії міжнародно-правових норм виникло чимало колізійних питань.

Таким чином, імплементація відповідних міжнародно-правових норм в сфері захисту прав людини до українського законодавства виявляється досить складною процедурою, яка потребує спеціального доктринального осмислення.

Імплементація норм міжнародного права — це цілеспрямована організаційно-правова діяльність держави, яка застосовується індивідуально, колективно або в межах міжнародної організації з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації зобов'язань, прийнятих ними у відповідності з міжнародним правом. Окремі автори розуміють імплементацію як здійснення норм міжнародного права суб'єктами міжнародного права, адже від імплементації міжнародно-правових норм залежить ефективність міжнародного права [20, с. 221].

Види імплементації – міжнародна та внутрішньодержавна [23, с. 131], що реалізують практичне здійснення, реалізацію норм міжнародного права за допомогою внутрішньодержавного механізму, який складається з нормативного і організаційно-правового та міжнародного механізму (з елементами інституційного та конвенційного механізму).

Реалізація міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні – це здійснення засобів по включенню норм міжнародного права у національне законодавство [24, с. 12].

Імплементація не може існувати лише на внутрішньодержавному рівні тому, що в такому разі слід відмовитися від існування функції міжнародного контролю у міжнародних міжурядових організаціях та конференціях.

Достатньо проаналізувати зміст більшості з міжнародних договорів про права людини, щоб побачити, що ці договори передбачають створення тих чи інших контролюючих органів (Комісії, Комітети тощо) для нагляду за дотриманням державами зобов'язань за міжнародними договорами.

В галузі прав людини склалася унікальна ситуація щодо міжнародно-правового визнання того, що права людини не можуть відноситися до виключної внутрішньої компетенції держави.

Внутрішня компетенція держави обмежена нормами міжнародного права, встановленими Статутом ООН. Ще у 1950 році в консультативному висновку про тлумачення мирних договорів з Болгарією, Угорщиною і Румунією Міжнародний Суд визнав, що Генеральна Асамблея ООН, яка прийняла резолюцію з засудженням урядів деяких держав в порушенні норм про права людини, що містяться в цих договорах, не вийшла за рамки своєї компетенції. При цьому Міжнародний Суд послався на обов'язок Об'єднаних Націй у відповідності зі ст.55 Статуту ООН сприяти "загальній повазі і дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови и релігії" [21, с. 265].

Існування міжнародної і внутрішньодержавної імплементації має особливе значення для міжнародного співробітництва в галузі прав людини. Міжнародний захист прав людини спирається на спеціально створений міжнародний організаційно-правовий механізм. Вплив цього механізму на державу може бути досить серйозним, а його результати нерідко мають значення для підвищення ефективності внутрішньодержавної імплементації.

Такою, наприклад, є діяльність Комітету міністрів Ради Європи з контролю за змінами законодавства держав-членів з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини. Взагалі, міжнародний контроль є важливою умовою забезпечення імплементації норм міжнародного права, саме скрізь призму міжнародного контролю в рамках міжнародних міжурядових організацій та конференцій розкривається сутність міжнародно-правової імплементації.

Міжнародні договори про права людини не можна віднести до таких, які передбачають застосування лише міжнародно-правових

заходів. Навпаки, міжнародні договори про права людини спрямовані перш за все на досягнення належного рівня національного захисту.

Для реалізації норм про права людини велике значення мають національні засоби імплементації. Саме за допомогою внутрішньодержавного права держави забезпечують проведення у життя своїх міжнародно-правових зобов'язань. Загальновизнаною є точка зору про те, що реалізація норм міжнародного права відбувається шляхом застосування як міжнародних, так і національних засобів, які тісно між собою пов'язані.

Однак в застосуванні і тих, і інших засобів основна роль належить державі. Саме держава є основним суб'єктом, який виконує свої зобов'язання в сфері міжнародних відносин і докладає зусиль для виконання їх в сфері своєї юрисдикції.

Хоча міжнародне право регулює міжнародні відносини, але існують як міжнародні, так і національні методи застосування міжнародно-правових норм і саме держава повинна відігравати основну роль в їх застосуванні [20, с. 223]. Це повною мірою відноситься до національно-правових засобів забезпечення міжнародно-правових норм про права людини. Завдяки нерозривному зв'язку правового статусу людини з державою, під юрисдикцією якої вона знаходиться, чи громадянином якої вона є, реалізація міжнародно-правових норм про права людини взагалі неможлива без застосування національних засобів реалізації та видання національних законів [20, с. 223].

До цієї позиції приєднується Л.Г. Гусейнов, який зазначає, що «головна і найбільш очевидна характерна риса міжнародних договорів в галузі прав людини полягає в тому, що вони передбачають права (і обов'язки), в першу чергу, не для самих держав, що домовляються, а начебто для третьої сторони – індивіда» [5, с. 7].

Норми міжнародного права передбачають обов'язки для держав і держави застосовують відповідні дії, переважно в законодавчій сфері.

При цьому різні дослідники загалом виділяють три способи внутрішньодержавних імплементаційних механізмів:

- 1) конституційні імплементаційні механізми, які розглядають лише міжнародний договір як частину національного права чи національної правової системи. При цьому можуть бути законодавче закріплені різні варіанти визначення статусу міжнародного договору (наприклад, належним чином ратифіковані міжнародні договори мають силу вищу за закони з моменту публікації за умови застосування такого договору його іншою стороною);
- 2) конституційні імплементаційні механізми, які визнають лише за загальновизнаними міжнародно-правовими нормами можливість їхнього застосування у національно-правовій сфері (наприклад, загальновизнані норми міжнародного права є частиною федерального права);
- 3) конституційні імплементаційні механізми, які визнають будь-які норми міжнародного права частиною національної правової системи.

Український імплементаційний механізм є прикладом першої з зазначених моделей. А саме, Конституція України передбачає у частині 1 статті 9, що лише міжнародний договір (за встановлених у Конституції умов) визнається частиною національного законодавства.

Дане положення також було закріплено в Декларації про державний суверенітет України, яка визнала пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права над правом України (стаття X). Однак, цей документ має тільки декларативну силу та не знайшло свого відображення в Конституції України.

Питання щодо того, чи надають норми міжнародного права фізичним особам право безпосередньо користуватися правами людини врегульовується у співвідношенні міжнародного та національного права

та на основі абсолюту державного суверенітету. Проте, слід зауважити, що з розвитком міжнародного співробітництва в сфері прав людини почали відбуватися суттєві зміни по відношенню до абсолюту державного суверенітету. В правовій доктрині визнання індивіда носієм прав і обов'язків, що випливають з міжнародних договорів, ґрунтується на наступній тезі «надання індивідам прав на підставі міжнародних договорів є особливістю, характерною рисою міжнародних договорів про права людини» [27, с. 120].

Як вже було зазначено, згідно з сучасним міжнародним правом, обговорення в міжнародних органах стану дотримання прав людини в будь якій державі не вважається втручанням у внутрішні справи. Цей крок був дуже важливим для забезпечення ефективності міжнародного контролю за дотриманням прав людини в державах [28, с. 78].

Таким чином, норми міжнародних договорів про права людини можуть надавати, також, фізичним особам право безпосередньо користуватися ними (коли держава прийняла спочатку на себе відповідні міжнародні зобов'язання). Однак, більшість міжнародно-правових норм в галузі прав людини носять абстрактний характер та вимагають у процесі власної реалізації прийняття відповідних внутрішньодержавних актів.

Ще однією важливою обставиною національних засобів імплементації норм міжнародного права виступає порядок визначення шляхів реалізації прав, встановлених міжнародними договорами, у внутрішньодержавному праві. Практика держав виходить з того, що самі суб'єкти міжнародного права визначають шляхи реалізації своїх зобов'язань. Враховуючи принцип суверенної рівності, визначення національних засобів імплементації норм міжнародного права входить до внутрішньої компетенції держав, якщо інше не передбачене в міжнародному договорі. Саме такий механізм національної імплементації передбачений, наприклад, в Додатковій конвенції про

скасування рабства, работоргівлі і інститутів і звичаїв, які схожі на рабство.

Враховуючи те, що ця конвенція спрямована на уніфікацію кримінального законодавства, вона містить більш конкретні вимоги до форми законодавчого закріплення в національному праві положень конвенцій. Але дещо інше встановлено в пункті 1 статті 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 8 якого забороняє рабство. Пакт передбачає зобов'язання кожної держави-учасниці «поважати і забезпечувати всім особам, які перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, права, визнані в Пакті, без будь-якої дискримінації» [53]. Ці права мають бути забезпеченими, згідно з Пактом, судовими і адміністративними методами. Визначення того, якими повинні бути ці методи, залишається на розсуд кожної з держав [53]. Такі ж, більше загального характеру, положення містяться в Конвенції про захист прав людини і основних свобод (ст.1), у Американській конвенції про права людини (ст.1).

Таким чином, держава має право самостійно обрати шлях національної імплементації міжнародно-правової норми, в основі цього лежить особливість міжнародного права, де суб'єкти самі створюють норми міжнародного права і самі їх виконують.

Слід зауважити, що міжнародним договором можуть бути встановлені і більш чіткі вимоги до держав-сторін договору щодо імплементації. В міжнародному договорі може бути передбачене зобов'язання держави прийняти конкретні заходи (наприклад, внести зміни до законодавства, створити відповідні органи чи служби).

Тобто договір визначає порядок реалізації міжнародних правил поведінки самої державі. В цьому випадку межі самостійної дії держави значно звужуються нормами договору. Держава повинна діяти безпосередньо у відповідності зі статтею договору. Саме так має відбуватися імплементація тих норм міжнародних договорів про права

людини, які спрямовані на внесення змін, наприклад, до національного кримінального законодавства, чи в сфері обмеження прав людини.

Таким чином, держави, які є сторонами в договорах про права людини, зобов'язані привести своє законодавство у відповідність з нормами цих договорів. Така вимога міститься в текстах самих договорів і може бути двох видів, залежно від мети, яку в кожному конкретному випадку переслідує та чи інша конвенція:

- 1) застосування загальних заходів щодо захисту прав людини. Ця мета передбачає вимогу застосування таких заходів, в тому числі законодавчих, які держава вважає необхідними для виконання договору;
- 2) застосування конкретних заходів (наприклад, криміналізація тортур, тримання в рабстві, незаконного позбавлення волі та ін.) Ця мета передбачає вимогу внесення в національне кримінальне законодавство змін на підставі статті відповідного міжнародного договору.

РОЗДІЛ 2

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ІЗ УКРАЇНСЬКОЮ ПРАВОВОЮ СИСТЕМОЮ В СФЕРІ ПРАВА ГРОМАДЯН

2.1. Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. та українське законодавство

Можливість існування суперечностей між нормами міжнародного і внутрішнього права є загальновизнаним. Наявність протиріч не свідчить а ні про недосконалість національної правової системи, а ні про переваги чи прогресивність міжнародно-правової системи. Наявність протиріч не означає, також, існування конфлікту цих правових систем, який було б неможливим розв'язати. Такі протиріччя не можна розглядати як результат антагонізму правових систем і тому не можна говорити про їхню несумісність [30, с. 611].

Протиріччя та суперечності міжнародного і внутрішнього права скоріше свідчать про особливості правового регулювання, яке застосовується у різних правових системах і є наслідком правової культури відповідного суспільства. При цьому галузь прав людини займає окреме місце. Починаючи з Статуту ООН та Загальної Декларації прав людини в усіх міжнародних договорах про права людини були закріплені найбільш важливі правові принципи, що мають відношення до захисту людини як особистості. Тим самим у міжнародному праві було закладено основи своєрідного стандарту прав людини, який складає мінімальний рівень їх захисту. З часом рівень цього стандарту постійно підвищувався, у тому числі завдяки практиці міжнародних органів з захисту прав людини.

В універсальних міжнародних договорах про права людини такого стандарту було важче досягти. Але це було зроблено, перш за все у двох Пактах про права людини, норми яких було рецептовано у багатьох універсальних міжнародних договорах. Немає необхідності доводити, що стандарт прав людини, який було закріплено у Пактах, міг суттєво відрізнятись від законодавства держав, які стали його сторонами, і нерідко він був більш високим.

При цьому, автоматичне повторювання норм Пактів в національному законодавстві нерідко створювало лише видимість тотожності, тому що правозастосовча практика залишалася національною. Така ситуація зберігається у багатьох країнах до цього часу. Як вже зазначалося, Україна хоча і проголосила відповідність своєї Конституції міжнародним договорам про права людини, фактично не ревізувала законодавство щодо його відповідності Пактам.

Тому суперечності між нормами Пакту та українським законодавством цілком можливі. Це неодноразово підтверджував у рішеннях Конституційний Суд України, який з посиланнями на міжнародні договори України тлумачив норми Конституції України і, таким чином, закривав білі плями національного законодавства. Наприклад, Конституційний Суд України у рішенні від 25.12.1997 р., для тлумачення ст.55 Конституції України зазначив: “Частина перша статті 55 Конституції України відповідає зобов’язанням України, які виникли, зокрема, у зв’язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав і основних свобод людини (Рим, 1950 рік), що згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України” [31].

Дещо інакше складалася ситуація з укладанням Конвенції про захист прав людини та основних свобод у 1950 р. Наявність політично однорідних держав надала можливість закріпити у Преамбулі Конвенції

цінність для держав-сторін справжньої демократії. Можна вважати, що відповідність національного законодавства вимогам демократії є основним критерієм відповідності національного законодавства Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Але, навіть участь у Конвенції традиційних європейських демократій не позбавила жодну з цих країн від суперечностей їх внутрішнього законодавства з нормами Конвенції [32, с. 163].

Наявність суперечностей міжнародного права і національного законодавства свідчить “не про справжній конфлікт між різними правовими системами, а про ефективність міжнародного права: готовність суб’єктів міжнародного права так пристосувати свої власні внутрішні закони, щоб вони були спроможними здійснювати свої зобов’язання за міжнародним правом”. Дослідження у цій сфері доводять, що різні європейські держави застосовували різні правові шляхи задля зменшення рівня суперечності Конвенції з національним законодавством.

Можна виділити такі основні області протиріччя Конвенції про захист прав людини та основних свобод з національним законодавством:

- протиріччя з Конституцією України;
- протиріччя з законами України;
- протиріччя з правозастосовчою практикою в Україні.

Протиріччя Конвенції про захист прав людини та основних свобод з Конституцією України відносяться до найбільш складних у розумінні, яким чином вони могли виникнути тому, що Конституцію України було прийнято після вступу України до Ради Європи, коли підписання Конвенції з боку України же відбулося, а проекти Конституції одержали авторитетні експертні висновки.

Якщо звернутися до аналізу Конституції України щодо відсутності окремих норм з Конвенції про захист прав людини та основних свобод, то таких прикладів природно не буде багато.

Так, у статті 4 Конвенції міститься норма: “1. Ніхто не може перебувати в рабстві або в підневільному стані.” Але у Конституції України не закріплено заборони тримання у рабстві або у підневільному стані. Скоріше за все, при прийнятті Конституції традиційно вважали, що ця норма є анахронізмом. Як відомо, радянське законодавство з ідеологічних причин не враховувало самої можливості існування в країні рабства або підневільного стану, тому і не передбачало ніякої можливості боротьби з цим явищем. Хоча в законодавстві радянських азійських республік можна було знайти свідчення існування торгівлі людьми. Але для України такі інститути або звичаї в той час не були притаманними, і тому українське радянське законодавство можливість існування таких відносин традиційно не враховувало [33, с. 28].

Сучасне українське законодавство вже не можна вважати таким, що взагалі не включає норм про боротьбу з рабством, работоргівлею та утриманням людини в підневільному стані. Прогрес у цьому напрямку став можливим після доповнення Кримінального кодексу України статтею 124¹ “Торгівля людьми”. До цього часу у вітчизняному законодавстві цей термін навіть не застосовувався. У чинному Кримінальному кодексі України боротьбі з торгівлею людьми присвячено декілька статей, що можна оцінити як суттєвий прогрес: “Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини” (ст.143 Кримінального кодексу України), “Насильницьке донорство” (ст.144 КК України), “Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини” (ст.149 Кримінального кодексу України), “Незаконне позбавлення волі” (ст.146 Кримінального кодексу України), “Експлуатація дітей” (ст.150 Кримінального кодексу України), “Проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією” (ст.303 Кримінального кодексу України).

Однак, в той же час заборона рабства й работоргівлі, так само як і протиправність тримання у підневільному стані, залишається в Україні

поза межами конституційного регулювання. Жодна зі статей Конституції України не містить положення про заборону рабства. Слід зазначити, що це характерно для посткомуністичних конституцій, у яких перевагу надано загальному праву – на особисту свободу і недоторканність [34].

Закріплення в Конституції права на особисту свободу і недоторканність є лише непрямою заборонаю рабства. При цьому слід взяти до уваги, що коментатори Конституції України не включають заборону рабства до змісту ст. 29, де йдеться про право кожного на свободу й особисту недоторканість, так само як і до змісту п. 3 ст. 43, де йдеться про заборону примусової праці. Тому можна вважати, що у вітчизняних конституційно-правових дослідженнях це питання не порушувалося [35, с. 223].

Не менш серйозним недоліком, який має наслідком виникнення протиріч, є відсутність у тексті Конституції України окремих положень з аналогічних статей Конвенції про захист прав людини та основних свобод. На цю обставину, як на досить суттєву, вже звертали увагу деякі дослідники. Конвенція про захист прав людини та основних свобод виходить з ідеї можливості обмежень у державах-сторонах прав і свобод, проголошених у розділі Першому. Але такі обмеження можливі, на нашу думку, лише в межах та на підставах, встановлених Конвенцією. І тому, ці обмеження повинні бути чітко відображені в національному законодавстві держави-сторони договору про права людини.

Але в Конституції України присутній лише один з цих критеріїв – критерій законності. В той же час, загальновідомо, що «недемократичність» законів нерідко ставала підставою для визнання Європейським судом з прав людини факту порушення державою своїх зобов'язань за Конвенцією. Так, наприклад, сталося у справі Мелоун, де існував національний закон, яким були встановлені підстави та умови

здійснення нагляду за особами. Але аналіз цього закону привів Європейський Суд з прав людини до висновку, що такий закон не може вважатися допустимим у демократичному суспільстві, і держава була визнана порушницею Конвенції.

Ще одним видом суперечностей між Конституцією України і Конвенцією про захист прав людини та основних свобод є те, що в Конституції зустрічаються термінологічні розбіжності з текстом Конвенції.

Наприклад, ч.1 ст. 36 Конституції України проголошує право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії і громадські організації. Але Конвенція у статті 11 закріплює право кожного "на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів". Таким чином, у Конституції відсутній термін "асоціація", який вживає Конвенція. Крім того, тут має місце розбіжність у визначенні суб'єкта права: в Конституції – це громадянин, а у Конвенції – це будь-яка особа.

Таким чином, Конституція України містить суперечності з Конвенцією про захист прав людини та основних свобод, що потребує з'ясування шляхів їх розв'язання.

Згідно з частиною 2 статті 9 Конституції України "Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України" [51

Водночас Конституція не передбачає звуження переліку та обсягу закріплених в ній прав і свобод. З іншого боку, Конституція у ст. 22 проголошує: "Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними". Отже, даний припис "фіксує "відкритість" переліку конституційних прав і свобод людини" [37, с. 25].

З цього можна зробити висновок, що саме через статтю 22 Конституції України може поповнюватися перелік конституційних прав

і свобод, у тому числі за рахунок тих, які містяться у міжнародних договорах України про права людини.

Згідно з статтею 157 Конституції України, внесення змін до Розділу другого обумовлене суттєвими процедурними обмеженнями, що робить такі зміни майже неможливими.

Але на відміну від Конституції, текст якої спеціально узгоджували, експертували щодо відповідності міжнародним договорам про права людини, тексти законів України не привертають до себе такої уваги.

В інших випадках суперечності можуть бути відповідним наслідком застарілих норм українського законодавства, що чекає на зміни. Так, стаття 8 Конвенції закріплює право на повагу сімейного життя. У тлумаченні Європейського суду з прав людини під “сім’єю” слід розуміти і “законну” сім’ю, і “фактичну” сім’ю, де шлюб не укладено в законному порядку. Але українське законодавство визнає спадкоємцями за законом лише членів подружжя, шлюб якого зареєстровано відповідно до закону. Отже чині Цивільний Кодекс та Сімейний кодекс звужують права подружжя у порівнянні з тими правами, які у цьому випадку надає Конвенція.

Так, у доповіді про стан українського законодавства щодо свободи виразу поглядів зазначено, що в цілому законодавство не суперечить основним міжнародно-правовим нормам в цій галузі, зокрема ст.19 Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права і ст.10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. В той же час звертається увага на застосування законодавства в судах [38, с. 3].

Прикладом можуть бути питання моралі. Так, при розгляді справи Мюллера Суд зазначив: “Неможливо знайти будь яке єдине європейське поняття моральності у правовому та соціальному устрою держав що домовлялися. Точка зору щодо вимог моральності змінюється у різний час і у різних суспільствах, особливо в нашу епоху,

для якої характерна суттєва еволюція поглядів у даному питанні. В силу своїх прямих і постійних контактів з життєво важливими силами своїх країн державні органи знаходяться у кращому стані у порівнянні з міжнародним суддею для того, щоб визначити конкретний зміст цих вимог, а також “необхідність” будь якого “обмеження” чи “штрафної санкції” для забезпечення додержання цих вимог” [47].

2.2. Рішень Європейського Суду з прав людини в практиці судів загальної юрисдикції України

Відповідно до статті 1 Конституції, прийнятої у 1996 році, Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Однак ніяка держава не може існувати відокремлено від інших. У процесі інтеграції у світовий і європейський простір, який тільки розпочався для нашої країни, має сумлінно виконуватися міжнародно-правові зобов'язання, які вона прийняла. Першим кроком на цьому етапі стає необхідність вдосконалення і законодавчого закріплення системи співвідношення міжнародного та національного права.

Розв'язання проблеми дії норм міжнародного права з метою захисту прав людини у внутрішньому правопорядку України значною мірою пов'язане з виконанням її зобов'язань перед Радою Європи, які містяться у Висновку № 190(1995) щодо вступу України до Ради Європи, і, особливо, виконанням зобов'язань щодо положень Європейської конвенції прав людини, засобів та механізмів їх забезпечення.

Саме Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод була першою вдалою спробою гарантувати певні права та свободи, закріплені в Загальній декларації прав людини 1948 року.

Вона стала моделлю для інших систем всього світу, включаючи особливо Американську конвенцію прав людини.

Європейська конвенція 1950 року та органи, які створені на її основі – єдиний постійно діючий, незалежний контрольний механізм в Європі, який гарантує повагу держав до широкого кола фундаментальних прав людини. Значення Конвенції полягає не тільки в кількості прав, що включені до неї, а насамперед в захисному механізмі, що приймає скарги та виносить рішення стосовно держав відповідно до їх зобов'язань щодо цієї угоди.

Однак, ця європейська система захисту прав людини є субсидіарною, що вимагає звернення до всіх внутрішньодержавних правових засобів захисту. Адже, реалізація права, що захищається Конвенцією, покладено на національне законодавство та національну судову систему. В Постанові Верховної Ради України “Про засади державної політики України в галузі прав людини” основним напрямком державної політики проголошено підвищення ефективності судової влади як гаранта прав і основних свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України.

В доктрині міжнародного права загально визнано, що національними засобами імплементації міжнародних стандартів прав людини виступають: приведення національного законодавства у відповідність з міжнародно-правовими зобов'язаннями держави та здійснення адміністративної і судової практики з реалізації цих зобов'язань.

Саме на судових органах лежить головна відповідальність за якісне вирішення конфліктів між національним і міжнародним правом [5], адже суди «мають у широкому масштабі застосовувати договірні норми міжнародного права, що є самостійною стадією їх засвоєння в процесі, перетворення на національні норми» [30].

Відповідно до статті 9 Конституції України "чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України" [51], таким чином, Європейська конвенція імплементована у внутрішнє право. Проте, місце Конвенції в системі права розрізняється в різних країнах:

- Конвенція може мати більшу юридичну силу, ніж національна конституція;
- її сила може визнаватися рівної сили конституції;
- сила Конвенції менш сили конституції, але перевищує силу звичайних законів;
- Конвенція прирівняна до звичайного закону.

В Україні застосування судами норм міжнародно-правових договорів України про права людини залишається досить складним питанням.

На перший погляд імплентаційний механізм українського законодавства гарантує застосування судами норм міжнародного права у національному судочинстві. Як свідчить практика, застосування міжнародно-правових норм Конституційним судом України не можна вважати частим. Такий стан можна пояснити як недосконалістю національного законодавства, так і недоліками у практиці правозастосування, який склався в державі протягом багатьох десятиліть.

У зв'язку з розглядом питання про можливість застосування у судовій практиці нашої держави Конвенції про захист прав людини та основних свобод, виникають два складних питання, на які немає однозначної відповіді, а ні в теорії, а ні на практиці.

Визначення місця Конвенції 1950 р. в системі українського законодавства дозволяє дійти висновку, що згідно наведеної вище класифікації Україну можна віднести до третьої групи країн, де Конвенція інтегрована у внутрішнє право і стоїть вище закону, однак не

може змінювати Конституцію або діяти в супереч з нею. Такий висновок випливає з положень статті 9 Конституції України і п.2 ст.17 Закону України “Про міжнародні договори України” (від 22 грудня 1993 р.). До цього слід додати, що Конвенція про захист прав людини та основних свобод та Протоколи № 1, 2, 4, 7 та 11 ратифіковані Україною 17 липня 1997 р. із визнанням права всіх осіб на звернення до Європейського суду з прав людини та юридичної обов’язковості для України юрисдикції і рішень Європейського суду з прав людини.

Однак, в практичному сенсі виникають деякі питання, які потребують уточнень щодо порядку застосування українськими судами Конвенції про захист прав людини та основних свобод як одного з міжнародних договорів України.

Українська теорія права, визнаючи в цілому за ратифікованими міжнародними договорами якість джерела внутрішнього права, не має чіткого загальновизнаного уявлення про співвідношення юридичної сили такого міжнародного договору і національного закону. Загалом це є наслідком радянського підходу, який дуже обережно наближався до визнання договору джерелом національного права. Останнім досягненням радянської доктрини у цій площині було визнання за ратифікованими міжнародними договорами сили внутрішнього закону.

Аналіз національної доктрини свідчить, що намагання визнавати за міжнародними договорами, ратифікованими Україною, юридичної сили національних законів, є досить характерним. Таку думку висловлюють чисельні коментатори Конституції України. Інші дослідники ідуть навіть далі і вважають, що “у регулюванні внутрішньодержавних відносин міжнародні договори і звичаї відіграють хоч і важливе, але все ж додаткове – субсидіарне значення” [41, с. 23] і, тим самим, підпорядковують міжнародні договори України внутрішнім правовим джерелам “конституції, законам, судовим рішенням”.

Поставлення міжнародного договору на один рівень з національним законом робить можливим зміну положень такого договору наступним законом, тобто договір підпадає під дію принципу “спеціальний закон відміняє загальний закон”.

В такому випадку складаються умови для безумовного панування принципу примату національного законодавства, що може підірвати стабільність міжнародно-правового співробітництва. На думку науковців “встановлюючи примат ратифікованих парламентом договорів, по відношенню до звичайних законів держава робить важливий крок на шляху забезпечення нормальної взаємодії міжнародного права і національного законодавства” [20, с. 133]. Це особливо важливо в сфері захисту прав людини. Не випадково переважна більшість дослідників у цій сфері наполягають на обов’язку держави забезпечити у національному правопорядку абсолютний пріоритет міжнародних договорів про права людини.

При цьому, як вже зазначалося, загальний характер окремих норм Конвенції про захист прав людини та основних свобод не може бути підставою для відмови судів (як органів держави) у їх виконанні у внутрішньому правопорядку без проведення спеціальних імплементаційних процедур. Саме тому для судів повинні мати значення акти тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини.

В багатьох вітчизняних правових дослідженнях замість вислову “тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини” вживають термін “прецедентне право Європейського суду з прав людини”, або “прецеденти Європейського суду з прав людини”.

Отже, рішення Європейського суду з прав людини не виступає в якості «класичного» судового прецедента. Проте, сторони можуть посилатися на посилання на попередні рішення ЄСПЛ.

Окремі науковці вважають, що такі рішення слід віднести до «юриспруденції» Європейського суду з прав людини – “текст Конвенції

дає нам основні елементи розуміння справжньої природи рішень ЄСПЛ" і посилається на статті 19, 31, 32, 47 [42, с. 203].

Природа рішень Європейського суду з прав людини дійсно не є прецедентною і для її розуміння необхідно буквальне розуміння Конвенції про захист прав людини та основних свобод. А саме, у частині 1 статті 32 вичерпно закріплене право суду лише тлумачити Конвенцію: "Юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі справи, які стосуються тлумачення та застосування цієї Конвенції ..." ЄСПЛ, дійсно, на підставі власного досвіду з метою досягнення однорідного застосування Конвенції на правовому просторі Ради Європи, намагається надати своїй практиці загальноєвропейське значення. Відомо багато випадків, коли ЄСПЛ досить суттєво відходив у своєму тлумаченні від тексту конвенційної норми і навіть виробив обґрунтування такої своєї активності.

Одним з критеріїв, за якими міжнародне співтовариство оцінює ступінь виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань, є застосування суддями національної судової системи норм ратифікованих договорів при розгляді конкретних справ.

Питання щодо невикористання українськими суддями нових можливостей у забезпеченні захисту прав людини обумовлено кількома причинами:

- ситуація ускладнюється відсутністю традицій посилань на норми міжнародного права при розгляді справ у національній судовій системі;
- недостатній рівень професійної підготовки суддів у питаннях міжнародного права, зумовлений тим, що відповідні нормативні курси до 1991 року викладались у більшості юридичних вузів України у скороченому обсязі;
- відсутність чітких роз'яснень зі сторони законодавчої влади, Верховного Суду України та Конституційного Суду України

відносно порядку застосування норм міжнародного права у судовому процесі.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі Європейського права громадян в законодавстві України дозволяє зробити наступні висновки.

Основним міжнародно-правовим актом Європейського права громадян виступає Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р.(далі – Конвенція 1950 р.). Ратифікація її Україною обумовила для нашої держави ряд зобов'язань, які мають специфічну природу (зокрема, міжнародно-правову природу та ґрунтуються на принципі добровільності виконання державою зобов'язань в сфері захист прав та свобод людини).

Конвенція 1950 р. – це багатосторонній міжнародний договір, який побудовано на формально-логічних позиціях та системі колективних гарантій, що забезпечуються державами-членами Конвенції та мають універсальний і солідарний характер, правовідносини учасників Конвенції не можуть носити двосторонній характер між окремими державами-членами.

Міжнародно-правові стандарти та стандарти ЄС концептуально визнають природні, невід'ємні права особи, передбачають їх імплементацію до національного законодавства держав-учасників, систему юридичних зобов'язань та контролюючого механізму у цій сфері.

Природа і ціннісні засади відповідних загальних міжнародно-правових актів універсального характеру та регіональних актів в сфері врегулювання прав громадян визначає відповідність останніх загальним міжнародно-правовим актам, зокрема Загальній декларації прав людини та «не знижувати» їх рівень.

Імплементация державою відповідних універсальних та міжнародних нормативно-правових актів в сфері регулювання прав громадян визначає їх обов'язковий характер для держави з урахування специфіки національної правової сім'ї.

Співвідношення міжнародного та національного законодавства на сучасному етапі розвитку прав не потребує дотримання принципу «примату» міжнародно-правових норм, оскільки кожна держава визначає самостійно яким чином такі норми будуть реалізовуватися в межах її законодавства.

Для досягнення відповідно рівня взаємодії міжнародного та національного права досягається при застосування наступних заходів:

1) попередня перевірка відповідності норм міжнародного прав конституційному законодавству;

2) формування норм-правил, які врегульовують закріплення пріоритету норм міжнародного права у випадку протиріччя з національним законодавством;

3) тлумачення норм національного законодавства з урахуванням положень міжнародних актів;

4) попередня перевірка проектів актів національного законодавства ратифікованим міжнародним актам.

Також, рішенням ЄСПЛ передбачають широке застосування положень Конвенції 1950 р. в практиці національних судів, що, зокрема, тих, що не суперечить положенням Конституції України.

Складним в імплементації норм міжнародного права в сфері гарантування та захисту прав людини є усунення специфічних національно-державних умов реалізації міжнародних норм, зокрема, культурних, моральних, релігійних норм, що впливають на відношення до прав особи.

Законодавство України містить ряд неузгодженостей з відповідним законодавством ЄС в сфері захисту та гарантування прав та свобод людини:

1) неузгодженості, які мали місце в результаті відсутності попередньої експертизи співвідношення законодавства України нормам міжнародних актів, що ратифікується;

2) в результаті офіційного тлумачення міжнародно-правових актів ЄСПЛ відбувається природній розвиток міжнародно-правових норм в сфері реалізації та захисту прав людини, оскільки даний орган встановлює «конвенційний стандарт з урахування принципу ефективності захисту прав людини»;

3) правозастовча практика національної правової системи, яка може відрізнятися від універсальних та міжнародних актів в сфері забезпечення та гарантування прав людини.

Більша динаміка розвитку законодавчої системи у порівнянні із внесенням змін до Конституції призводить до виникнення значних розбіжностей із міжнародно-правовими нормами в сфері захисту прав громадянина, подолання яких можливо лише за умови жорсткого контролю за судовим правозастосування відповідних міжнародних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений между государствами в соответствии с Уставом ООН. Резолюция ГА ООН 2625 (XXV) от 24 октября 1970 г. Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. Т.1 Москва: Из-во Московского независимого института международного права. 1996, 278 с.
2. Венская конвенция о праве международных договоров. Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. Т.1 Москва: Из-во Московского независимого института международного права. 1996. 427 с.
3. Yearbook of European Convention on Human Right.-1961-N4- p.4,140
4. Publication of European Court on Human Right(1978)- s.A-N 25- p.25
5. Гусейнов Л.Г. Международная ответственность государств за нарушения прав человека. Киев. 2000. 214 с.
6. Simma B.Does the UN Charter Provide an Adequate Legal Basis for Individual and Collective Responses to Violations of Obligations Erga omnes? The Future of International Law Enforcement.New Scenarios-new Law.Proceeding of an International Symposium of the Kiel Institute of International Law. Berlin. 1993 P.136-137.
7. Raggazzi M. The concept of International Obligations Erga omnes.Oxford 1997 P.17
8. Нерсесянц В.С. Философия права. М. Норма 2000, 451 с.
9. J.H.H.Weiler The general provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Jean Monnet Working Paper. 2002. N 4 .

10. Черниченко С.В. Права человека и гуманитарная проблематика в современной дипломатии. Московский журнал международного права.1992.№3. С.38-46.

11. Шестаков Л.Н. Протоколо № 9 к Конвенции о защите прав человека и основніх свобод. Вестник Московского университета. Сер.Право.1992. №6. С.45-67.

12. Заблоцька Л. Виникнення та формування міжнародних стандартів у галузі прав людини. Український часопис прав людини. 1994/ № 1 С.37-38

13. Горшкова А.С. Стандарты Совета Европы по правам человека и российское законодательство. Москва, 2001, 138с.

14. Малевич Ю. Проблема общности прав человека в мировой политике. Белорусский журнал международного права.2001 № 2. С.73-77.

15. Donelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice.London.Cornell University Press.1989, P.184

16. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений между государствами в соответствии с Уставом ООН. Резолюция ГА ООН 2625 (XXV) от 24 октября 1970 г.

17. Заключительный Акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. Т.1 Москва: Из-во Московского независимого института международного права.1996, С. 74-75

18. Конвенція про захист прав людини та основних свобод. с.7 . Голос України 2001. 10 січ.

19. Pulmklint I. Democracy and human rights in Sweden's development cooperation. Stockholm: Norstedts Tryckeri AB. 1999. P.7

20. Лукашук И.И. Международное право. Часть общая. Москва: БЕК, 1996. С. 221-223
21. Резніченко С.В. Договір у системі джерел конституційного права України. Одеса: АстроПринт. 1999. С.101-102.
22. Словарь международного права. М.: Междунар.отношения, 1986. С.101-102.
23. Марочкін С.Ю., Суворова В.Я. Реализация норм международного права. В кн.: Международное право / под ред. Г.В.Игнатенко. М.: Юрид.литература. 1995. С.131-134.
24. Колосов Ю.М. Понятие международного права, его сущность и роль в международных отношениях, политике и дипломатии. В кн.: Международное право / Под.ред. Ю.М.Колосова, В.И.Кузнецова. М.: Междунар.отношения, 1998. 212 с.
25. Арчага Э.Х. Современное международное право. М.: Прогресс, 1983. 315 с.
26. Чиж І.С. Україна в Раді Європи, Київ: Парламентське видавництво, 2001, 221 с.
27. Mic C. On the Specific Character of State Obligations in the Field of Human Rights. Polish Yearbook of International Law. 1993. Vol. 20. P. 120-121.
28. Буроменський М.В. Звернення до Європейського Суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства. Харків: Фоліо, 2000. 124. с.
29. Судове рішення у справі Ахмет Садик проти Греції. Практика Європейського суду з прав людини. Вип.1. Львів: Кальварія, 1997. С.54-67.
30. Денисов В.Н. Роль міжнародного права у зовнішній і внутрішній політиці України. Державотворення і правотворення в Україні. Досвід, проблеми, перспективи. /За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Інститут держави і права НАН України, 2001. 611 с.

31. Рішення у справі «Про звернення мешканців міста Жовті Води» від 25 грудня 1997 року. Вісник Конституційного Суду України. №1. 1998.
32. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия. Право и практика. М.: Моск. независимый ин-т междунар. Права, 1998. 598 с.
33. Буроменский М.В. Про відповідність проекту Кримінального кодексу України, підготовленого робочою групою Кабінету Міністрів, міжнародно-правовим нормам про захист прав і основних свобод людини / Права людини в Україні. Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. Вип. 10. Київ-Харків, 1994. С.28-35.
34. Конституції нових держав Європи і Азії. К.: Українська правнича фундація. 1996.
35. Кохан Г.Л. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з рабством і работоргівлею. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. Харків: 2002. 20 с.
36. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України. Право України. 1996. № 12. С. 91.
37. Рабінович П.М., Панкевич І.М. Здійснення прав людини: Проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). Львів: Астрон, 2001. С. 25-26.
38. Місьо М., Петрова Н. Українське законодавство і захист преси. Свобода висловлювань і приватність. № 1-2. 2000. С.3-36
39. Про засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року № 757-XIV. Офіційний вісник України. 1999. №25

40. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950р., Першого протоколу та Протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997р., № 475/97-ВР

41. Кияниця І. Внутрішньодержавне значення джерел міжнародного публічного права. Український часопис міжнародного права. 2001. № 1. С. 23

42. Євінтов В.І. Здійснення рішень Європейського суду з прав людини у внутрішньому правопорядку держав. Державотворення і правотворення в Україні. Досвід, проблеми, перспективи. /За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Інститут держави і права НАН України, 2001. 618 с.

43. Магдій, М.С. Захист прав людини в Європейському Союзі. Diss. ВНТУ, 2018.

44. Саракуца, Марія Олександрівна, and Марія Александровна Саракуца. "Інституційні гарантії прав людини в Європейському Союзі." (2019).

45. Муравйов, В. І., and О. В. Святун. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини в Європейському Союзі. Актуальні проблеми міжнародних відносин 117 (1) (2013): 3-16.

46. Толкачова, Н.Б. Система захисту прав людини в Європейському Союзі. Часопис Київського університету права (2009).

47. Бандас, Денис. Захист прав людини в Європейському Союзі. Diss. Тернопіль, ТНЕУ, 2014.

48. Луцький, І.М., А. І. Луцький, and О. М. Каленюк. "Організаційно-правовий аспект захисту прав людини у системі права ЄС." Економіка та держава 4 (2009): 77-79.

49. Добрянський, С., and О. Венецька. Інститут прав людини в європейському союзі: становлення та розвиток (загальнотеоретична характеристика). Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): Матеріали Міжнародного

«круглого столу»(м. Львів, 4-5 грудня 2009 року). Львів: Край, 2009.440 с.: 8 м.

50. Федорова, А.Л. Міжнародно-правові зобов'язання України з Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. Тараса Шевченка (2003).

51. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.10.21)

52. Словник української мови URL: <http://sum.in.ua/s/reljatyvizm> (дата звернення: 03.10.21)

53. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.10.21)